

ლევან ბებურიშვილი,
ფილოლოგიის დოქტორი

კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის ურთიერთმიმართების საკითხი ვაჟა-ფშაველასა და ნიკოლაი ბერდიაევის ნააზრევში

კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის, ეროვნულ და საკაცობრიო ღირებულებათა ურთიერთმიმართების საკითხი უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა, რომელიც განსაკუთრებული სიმწვავეით ჩვენს სინამდვილეში XIX საუკუნის ბოლოდან დადგა. აღნიშნული საკითხი მეტად მტკივნეულად განიცდება სადღეისოდაც, გლობალიზაციის ფონზე. სულ უფრო მზარდი, საყოველთაო გულგრილობა ეროვნული ფენომენის მიმართ მრავალგვარ საფიქრალს აღუძრავს პატარა ერის შვილებს.

1905 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა ვაჟა-ფშაველას წერილი „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“, რომელიც მწერლის აზროვნების მასშტაბურობის ბრწყინვალე დასტურად გვევლინება და მრავალი კუთხით სადღეისოდაც ინარჩუნებს სახელმძღვანელო მნიშვნელობას. წერილის დაწერის ბიძგი ვაჟას, რა თქმა უნდა, ქართულმა სინამდვილემ მისცა, კერძოდ – ქართული სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობისაგან მომდინარე საფრთხემ. ქართული სოციალ-დემოკრატია, ე. წ. „მესამე დასი“, 1898 წლიდან აქტიურად დაუპირისპირდა ილია ჭავჭავაძესა და გაზეთ „ივერიის“ ეროვნულ იდეოლოგიას. ინტერნაციონალიზმი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ფუძემდებლური პრინციპი იყო, რაც გულისხმობდა სოციალური ფაქტორის პრიმატს ეროვნულზე. პროლეტარიატის ბელადთა თქმით, „მუშებს არა აქვთ სამშობლო“ [მარქსი... 1978: 34]. მარქსისა და ენგელსის მოწოდებამ – „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით“ [მარქსი... 1978: 79], – მრავალს დაუბინდა გონების თვალი, მათ შორის – ქართველ სოციალ-დემოკრატებსაც, რომელთაც ეროვნული მოძრაობა შეაფასეს, როგორც არისტოკრატისა და კაპიტალისტების ინტერესების გამომხატველი იდეოლოგია. ნოე ჟორდანია კმაყოფილებით ირწმუნებოდა, რომ „არც ერთ ხალხს ისე ნაკლებად არ აინტერესებს ნაციონალური კითხვა, როგორც ქართველ ხალხს... ნაციონალური დროშა ხალხმა უარყო და მის ალაგას ააფრიალა ინტერნაციონალური დროშა“ [ჟორდანია, 1908: 3, 5].

ვაჟა-ფშაველა ახალგაზრდობიდანვე ყურადღებით ადევდებდა თვალს „მესამედასელთა“ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას და ღიად მიუთითებდა მათი აზროვნების ზედაპირულობაზე, ცალმხრივობაზე, სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებში სიღრმისეულად გათვითცნობიერების უუნარობაზე [ბებურიშვილი, 2018]. გულისტკივილით წერდა ვაჟა: „მრწამს, რომ ყოველ ერს ჯერ თავისი თავი ენიაზება, თავისთვინ უნდა კეთილი, თავის საქმეების მოწესრიგება ე. ი., როგორც ხალხი ამბობს: ყველა თავის ცეცხლს უკეთებს და თავის კერძს ჩასცქერის და ხეირი იმდენად უნდა, რამდენადაც თავადაც გამოადგება იგი. მხოლოდ ერთს ნაწილს ქართველებისას არა

სწამს, რომ ეს ასეა და ესენი გახლავან „დასელები“, რომელნიც ქადაგებენ სხვა გავაბედნიეროთ, გავაძლიეროთ და ამით ჩვენც ძლიერნი შევიქნებით“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 117]. მწერალი ხაზს უსვამდა მარქსისტული ინტერნაციონალიზმის სქემატურობას და მიუთითებდა, რომ ეს მოძღვრება ადამიანის შინაგანი, სასიცოცხლო მისწრაფებების გამომხატველი კი არ იყო, არამედ ცივი გონების მიერ შექმნილი იდეოლოგიური კლიშე.

სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის მომძღვრებასთან ერთად კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის ურთიერთმიმართების პრობლემა, ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, რუსულ სინამდვილეში დადგა. საინტერესოა ის გარემოება, რომ ვაჟა-ფშაველას შეხედულებები ტიპოლოგიური თვალსაზრისით დიდ მსგავსებას ავლენს გამოჩენილი რუსი ფილოსოფოსის ნიკოლაი ბერდიაევის ნააზრევთან. თუ ვაჟა-ფშაველას წერილი 1905 წელს დაიბეჭდა, ნ. ბერდიაევის ამ თვალსაზრისით საყურადღებო ნაშრომები: „ნაციონალიზმი და კაცობრიობა“, „ერის შესახებ“, „კაცობრიობის ერთიანობა და ნაციონალიზმი“ 1917-1918 წლებში გამოქვეყნდა.

ვნახოთ უფრო კონკრეტულად, თუ რა საერთო მიდგომები ვლინდება ორი დიდი მოაზროვნის შეხედულებებში.

ვაჟა-ფშაველა მსჯელობას იმის მტკიცებით იწყებს, რომ ყოველმა ადამიანმა თავისი შემოქმედებითი ძალები უნდა მიმართოს იმ საზოგადოების საკეთილდღეოდ, რომლის ბუნებრივი წევრიც არის. შეუძლებელია აბსტრაქტული მსახურება კაცობრიობისათვის. მხოლოდ მშობლიური გარემოს წრფელი სიყვარული შეიძლება გახდეს ზოგადსაკაცობრიო ჰუმანიზმის საფუძველი და არა პირიქით: „ყოველი მამულიშვილი თავის სამშობლოს უნდა ემსახუროს მთელის თავის ძალღონით, თანამომეტა სარგებლობაზე უნდა ფიქრობდეს და, რამდენადაც გონივრული იქმნება მისი შრომა, რამდენადაც სასარგებლო გამოდგება მშობელი ქვეყნისათვის მისი ღვაწლი, იმდენადვე სასარგებლო იქმნება მთელი კაცობრიობისათვის“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 252].

შეუძლებელია, ადამიანს საკუთარი ერი გამორჩეულად არ უყვარდეს. მწერლის აზრით, ყოველ ნორმალურ ინდივიდს მშობლიური გარემოსადმი სრულიად განსაკუთრებული ემოციური დამოკიდებულება უყალიბდება: „ვერ წარმომიდგენია ადამიანი სრულის ჭკუისა, საღის გრძნობის პატრონი, რომ ერთი რომელიმე ერი სხვებზე მეტად არ უყვარდეს, ან ერთი რომელიმე კუთხე. რატომ? – იმიტომ: ერთი და იგივე ადამიანი ათასს ადგილას ხომ არ იბადება!.. თუ ვინმე იტყვის ამას, ყველა ერები ერთნაირად მიყვარსო, – სტყუის, თვალთმაქცობს: ან ჭკუანაკლებია, ან რომელიმე პარტიის პროგრამით არის ხელფეხშეხოჭილი“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 254].

ვაჟა-ფშაველას მიხედვით, ეროვნული ფენომენის უარყოფა ნიშნავს საკაცობრიო მრავალფეროვნებასა და უნივერსალიზმზე უარის თქმას, ბუნების წესების წინააღმდეგ გალაშქრებას: „ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიქრით, ვითომ კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუმჩნეველად დიდი მტერია კაცობრიობისა, რომელსაც ვითომ ერთგულებას და სიყვარულს უცხადებს“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 254].

„ჩვენებური“, ყოვლად მახინჯი კოსმოპოლიტიზმისაგან განსხვავებით, ვაჟა-ფშაველა აყალიბებს ამ ტერმინის საკუთარ გაგებას: „კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვესმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღვაწე მის საკეთილდღეოდ, ნუ გძულს სხვა ერები და ნუ გშურს იმათთვის ბედნიერება, ნუ შეუშლი იმათ მისწრაფებას ხელს და ეცადე, რომ შენი სამშობლო არავინ დაჩაგროს და გაუთანასწოროდეს მოწინავე ერებს“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 254]. ამგვარად გაგებულ კოსმოპოლიტიზმსა და პატრიოტიზმს შორის, მწერლის თქმით, ცხადია, არ არსებობს შინაგანი წინააღმდეგობა. შესაბამისად, „ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტია ისე, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 254].

ნ. ბერდიაევის შეხედულებები აღნიშნულ საკითხზე ვაჟა-ფშაველას მსჯელობასთან დიდ სიახლოვეს ავლენს. რუსი ფილოსოფოსის თქმით, კონფლიქტი ეროვნულსა და საკაცობრიოს შორის ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის მიერ ხელოვნურადაა შექმნილი. სინამდვილეში „შეუძლებელია და უაზროა დაპირისპირება ეროვნებისა და კაცობრიობისა, ეროვნული სიმრავლისა და ყოვლადსაკაცობრიო ერთიანობისა... ადამიანი შედის კაცობრიობაში თავისი ეროვნული ინდივიდუალობით, როგორც ეროვნული ადამიანი, არა როგორც განყენებული კაცი“ [ბერდიაევი, 1993: 47, 52].

ბერდიაევის თვალსაზრისით, მარქსისტული კოსმოპოლიტიზმი მხოლოდ აბსტრაქციაა. იქ, სადაც უარიყოფა ეროვნული ხასიათის განუმეორებლობა, რჩება სიცარიელე, ნაციონალურ ძირებს მოწყვეტილი ადამიანი კი ეროვნულ იდენტობასაც კარგავს და ვერც კაცობრიობის სრულფასოვანი წევრი ხდება: „კონკრეტულ ყოვლადერთიანობაში არ შეიძლება არსებობდეს დაპირისპირება ერსა და კაცობრიობას შორის... მსოფლიურობაში ერი და კაცობრიობა ერთიანი კოსმიური იერარქიის განუყოფელი და ერთმანეთის მგულისხმებელი წევრები არიან. ინტერნაციონალიზმში ერი და კაცობრიობა ერთმანეთს გამორიცხავენ, აღარც ერია და აღარც კაცობრიობა, რადგან აღარ არის კონკრეტული რეალობა, არავითარი კონკრეტული ინდივიდუალობა, არამედ მხოლოდ განყენება“ [ბერდიაევი, 1993: 19-20].

ორივე მოაზროვნე საგანგებო ყურადღებას ამახვილებს პატრიოტული გრძნობის ბუნებაზე. სამშობლოს, მშობლიური გარემოს სიყვარული, მასზე ემოციური მიჯაჭვულობა ისეთი განცდაა, რომელიც ყველა ნორმალურ ინდივიდს ბუნებრივად უყალიბდება: „პატრიოტიზმი, როგორც სიცოცხლე და სიცოცხლესთან გრძნობა, თითქო დაბადებასთან ერთად ჰყვება ადამიანს“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 253]. ვაჟა-ფშაველას მიხედვით, თუ პატრიოტულ გრძნობას საფუძველი ადამიანის შინაგანი სამყაროს უღრმეს შრეებში აქვს, კოსმოპოლიტიზმი პრაგმატული გონების ნაყოფია: „პატრიოტიზმი უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ჭკუა-გონებისა...“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 254].

ანალოგიურად მსჯელობს ნ. ბერდიაევიც. მისი შეხედულებით, განსხვავებით კოსმოპოლიტიზმისაგან, პატრიოტიზმი არ საჭიროებს ფილოსოფიურ დასაბუთებას, რადგან მისი სათავე ადამიანის გრძნობათა სამყაროშია: „პატრიოტიზმში ეროვნული

ცხოვრება უშუალოა და ბუნებრივი... პატრიოტიზმი უეჭველად ემოციური ღირებულებისაა და არ საჭიროებს გონებისმიერ გამართლებას“ [ბერდიაევი, 1993: 111].

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ ეროვნულ და საკაცობრიო ღირებულებათა ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობისას ორივე მოაზროვნე საგანგებოდ მიუთითებს კულტურაზე, სფეროზე, რომელშიც ყველაზე მკაფიოდ ხორციელდება ეროვნულისა და უნივერსალურის სინთეზი. გენიალური შემოქმედი ერთდროულადაა როგორც ნაციონალური, ისე – ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი [Beburishvili, 2016]. ვაჟას თქმით, გენიოსი სახეა თავისი ხალხისა, რადგან მის შემოქმედებაში სიღრმისეულადაა ასახული ერის ეთნოფსიქოლოგია და ეთიკურ-ესთეტიკური იდეალები: „დიდის სიყვარულის მოხვეჭა... მხოლოდ დიადს ადამიანს, გენიოსს შეუძლიან, რომელიც ღვიძლი შვილია თავის ერისა, მისი სულის, სისხლის და ხასიათის წარმომადგენელია, რომელშიაც მთელ ერს, მის კულტურულ ავლადიდებას, როგორც ფოკუსში მოუყრია თავი“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 304]. მართალია, გენიოსთა შემოქმედება ეროვნულ ნიადაგზეა ამოზრდილი, მაგრამ ზოგადკაცობრიულია თავისი მასშტაბებით, რამდენადაც უნივერსალურობისაკენ მიისწრაფვის: „ყველა გენიოსები ნაციონალურმა ნიადაგმა აღზრდა, აღმოაცენა და განადიდა იქამდის, რომ სხვა ერებმაც კი მიიღეს ისინი საკუთარ შვილებად. მაშასადამე, გენიოსებმა თავის სამშობლოს გარეშეც ჰპოვეს სამშობლო – მთელი ქვეყანა, მთელი კაცობრიობა... გენიოსს, როგორც პიროვნებას, ინდივიდს, აქვს საკუთარი სამშობლო, საყვარელი, სათაყვანებელი, ხოლო მის ნაწარმოებს – არა, ვინაიდან იგი მთელი კაცობრიობის კუთვნილებას, როგორც მეცნიერება..“ [ვაჟა-ფშაველა, 1964ა: 253].

კულტურის ბუნებაზე ანალოგიურად მსჯელობს ნ. ბერდიაევიც. მისი აზრითაც, სწორედ კულტურაში ხორციელდება სვლა კონკრეტულიდან ზოგადისაკენ, ეროვნულიდან – უნივერსალურისაკენ: „კულტურა არასოდეს ყოფილა და არც ოდესმე იქნება განყენებულ-კაცობრიული, ის ყოველთვის კონკრეტულ-კაცობრიულია ანუ ეროვნულია, ინდივიდუალურ-ხალხურია და მხოლოდ ამ თვისებით აღწევს იგი ზოგადკაცობრიულს“ [ბერდიაევი, 1993: 54].

რუსი ფილოსოფოსის თქმით, სწორედ გენიოსის შემოქმედებაში ხდება სინთეზირება ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ეთიკურ-ესთეტიკური ღირებულებებისა: „ყველაფერი რაც კი კულტურაში შემოქმედებითია, ეროვნული გენიის ბეჭედს ატარებს... ზოგადკაცობრიო მნიშვნელობა სწორედ ეროვნულ შემოქმედებას აქვს, ოღონდ თავის უმწვერვალეს გამოხატულებაში... დოსტოევსკი რუსული გენიაა... იგი რუსული სულის სიღრმეებს უმზეურებს მსოფლიოს. მაგრამ ყველაზე რუსი რუსთა შორის ამავე დროს ყველაზე ყოვლადსაკაცობრიო, ყველაზე უნივერსალურიც არის რუსთა შორის... გოეთე უნივერსალურია არა როგორც განყენებული ადამიანი, არამედ როგორც ეროვნული ადამიანი, გერმანელი... დანტე, ლ. ტოლსტოი, შექსპირი თუ გოეთე ნაციონალურნიც არიან და უნივერსალურნიც ერთდროულად“ [ბერდიაევი, 1993: 54-55, 107-108].

კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის ურთიერთმიმართების თაობაზე ვაჟა-ფშაველასა და ნიკოლაი ბერდიაევის მიერ გამოთქმულ შეხედულებათა პარალელური

განხილვა ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორ შეიძლება მივიდეს გამორჩეული ანალიტიკური ტალანტით დაჯილდოებული ორი დიდი მოაზროვნე მსგავს დასკვნებამდე ისე, რომ არ იცნობდეს ერთმანეთის ნააზრევს.

ბიბლიოგრაფია:

Beburishvili, L. (2016). The Problem of Individualism in the Works by Vazha-Pshavela. *Spekali*, 10.

ბებურიშვილი, ლ. (2018). ეთიკური პრობლემატიკა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. თბილისი: „მერიდიანი“.

ბერდიაევი, ნ. (1993). ერი და კაცობრიობა. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“.

ვაჟა-ფშაველა. (1964). თხზულებანი ათ ტომად, ტ. IX. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

ვაჟა-ფშაველა. (1979). თხზულებანი: ახლად გამოვლენილი ნაწარმოებები. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მარქსი, კ., ენგელსი, ფ.. (1978). კომუნისტური პარტიის მანიფესტი. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

ჟორდანიას, ნ. (1908). ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი. ქუთაისი.

Levan Beburishvili

The problem of relationship between cosmopolitanism and patriotism in the thought of Vazha-Pshavela and Nikolai Berdyaev

In the modern reality the problem of the relationships between the national and universal human values has been most urgently arisen since the end of the XIX century, when the social-democratic and anarchist international ideas gained the sufficient popularity over the whole Russian Empire. The problem of the relationship between cosmopolitanism and patriotism is fixed and reviewed from the ethical perspective by Vazha Pshavela. Along with strengthening the social-democratic movement the above mentioned problem was obviously arisen, first of all, in the Russian reality. The utmost interest should be taken in the circumstance that from the typological perspective Vazha Pshavela's believes appear to be similar to the thoughts of the Russian Philosopher, Nikolay Berdyaev. The parallel review of Vazha Pshavela and N. Berdyaev's world-outlook shows how the two great thinkers endowed with the distinguished analytical talent can reach the similar conclusions not being aware of each other thoughts.